

Nauczanie języka migowego osób słyszących

Bartosz Wilimborek

Wiele osób pyta mnie, czy trudno nauczyć się języka migowego. Najczęściej odpowiadam wymijająco: na pewno warto. Sam, mimo swojej dziesięcioletniej już styczności z tym językiem, nie opanowałem go na tyle dobrze, by czuć się jego biegłym użytkownikiem. W tym artykule spróbuję odpowiedzieć na pytanie, dlaczego nauka języka migowego może sprawiać wiele trudności osobom słyszącym.

O języku migowym

Język migowy jest językiem naturalnym, który posiada własny zakres słownictwa oraz odrębną gramatykę. Nie jest on uniwersalny. W Polsce Głusi komunikują się za pomocą Polskiego Języka Migowego (PJM), a np. w Niemczech za pomocą Niemieckiego Języka Migowego. Co ciekawe, używanie tego samego języka fonicznego w kilku państwach nie musi być regułą odpowiadającą językom migowym (dla przykładu: Głusi w Stanach Zjednoczonych posługują się Amerykańskim Językiem Migowym, a w Wielkiej

Brytanii Brytyjskim Językiem Migowym). Przeświadczenie o uniwersalności języków migowych wynika ze sprowadzania go do gestów, które mogą być zrozumiałe dla każdego. Jeśli ktoś będzie obserwował rozmowę w języku migowym, może odnieść błędne wrażenie, że przypomina ona pantomimę lub też jest po prostu złożonym systemem opartym na mowie ciała. Co więcej, mylnie ocenia się, że znaki migowe imitują obiekty, przez co mają charakter ikoniczny (Świdziński 2005:685). Jednak istnieje wiele znaków, które są trudne do odczytania przez osoby nieposługujące się językiem migowym.

Należy również odróżnić naturalny język migowy od Systemu Językowo-Migowego (SJM). SJM to sztuczny język, stworzony przez osoby słyszące celem ułatwienia komunikacji z osobami niesłyszącymi. Choć wiele znaków wywodzi się z naturalnego języka migowego, system wprowadził również własne znaki, które odpowiadają wyrazom funkcyjnym języka polskiego, jak np. przyimkom. Gramatyka SJM opiera się w całości na gramatyce języka polskiego. Poniższy przykład ilustruje rozbieżność gramatyczną między PJM a językiem polskim.

- PJM: DŁUGOPIS MÓJ GDZIE?
- Język polski: Gdzie jest mój długopis?

Dodatkowo języki migowe wymagają użycia elementów niemanualnych, takich jak ekspresja twarzy czy ruch ciała, aby wygenerować informację (Baker-Shenk 1985:297). Te elementy stosuje się według odpowiednich reguł, które niosą za sobą konkretne znaczenie (w powyższym przykładzie: aby wyrazić pytanie, należy przy znaku migowym odpowiadającym słowu „gdzie” zmarszczyć brwi).

Biorąc pod uwagę, że *polski język migowy jest kompletnym systemem językowym* (Tomaszewski, Rosik 2003:131), tak odmiennym od języka polskiego w swojej strukturze, nauczanie PJM osób słyszących powinno być traktowane jak nauczanie języka obcego.

Nauczanie PJM

Najlepszym sposobem, aby poznać Polski Język Migowy, jest oczywiście zapisanie się na jego kurs. W Internecie można znaleźć filmy z podstawowymi znakami i wyrażeniami w języku migowym (m.in. projekt *Let's sign* dostępny na Facebooku), jednak żadna strona internetowa nie zastąpi lektora, który poprawi ucznia, udzieli wskazówek, w jaki sposób się uczyć, oraz sprawi, że język obcy stanie się zrozumiały. Osoby uczące się PJM powinny komunikować się z Głuchymi poza kursem, aby doskonalić swoje umiejętności. Jednocześnie, tak jak w przypadku języków fonicznych, Głusi mogą mieć różny sposób migania, swoisty akcent. Spotkania z natywnymi użytkownikami języka migowego pozwolą rozwinąć zdolność odbioru języka migowego przez osoby słyszące.

Polski Język Migowy nie ma obecnie przyjętej formy pisanej¹. To znacznie utrudnia utrwalanie poznanego w trakcie

¹ Istnieją różne sposoby zapisu języka migowego (np. *SignWriting*), jednak rzadko są one wykorzystywane w trakcie kursów języka migowego i wymaga czasu, aby je opanować i swobodnie stosować.

Biorąc pod uwagę, że polski język migowy jest kompletnym systemem językowym, tak odmiennym od języka polskiego w swojej strukturze, nauczanie PJM osób słyszących powinno być traktowane jak nauczanie języka obcego.

lekcji materiału. Niektóre organizacje oferują uczestnikom podręczniki stworzone na potrzeby kursu, gdzie znaki migowe przedstawiane są w formie obrazków lub zdjęć. Najlepszym jednak sposobem jest dostęp do filmów, które w pełni oddają wykonywany w trakcie migania ruch czy mimikę twarzy osoby migającej. Poza możliwością oglądania filmów z nagraniami natywnych użytkowników PJM, warto zachęcać kursantów do nagrywania swoich wypowiedzi w języku migowym, a następnie ich analizowania (Tomaszewski, Gałkowski, Rosik 2003:171). Pozwoli to m.in. na sprawdzenie swoich błędów, poprawę mimiki czy koordynację ruchu ciała.

Jak już wspomniałem, PJM różni się od języka polskiego. Dlatego też bardzo ważne, ale i, moim zdaniem, najtrudniejsze dla osób słyszących jest oderwanie się od języka polskiego. Podobnie jak przy nauce fonicznych języków obcych, uczniowie często przenoszą gramatykę pierwszego języka na język obcy. W przypadku PJM można napotkać dodatkową trudność – jako że komunikacja wymaga jedynie użycia rąk, kursanci mówią i symultanicznie wykonują znaki migowe. Dlatego bardzo ważne jest całkowite wyłączenie głosu podczas migania. Nieużywanie mowy pozwala uczestnikom rozwinąć swoją ekspresję oraz skupić się na wykonywanym ruchu, a także odbiorze wizualnym, bez nastawiania się na komunikat dźwiękowy (Tomaszewski, Gałkowski, Rosik 2003:166).

Poza rozwijaniem kompetencji językowych, kurs P JM powinien również zawierać informacje dotyczące kultury Głuchych. Kursanci będą wtedy mogli przełamywać swoje stereotypy dotyczące osób niesłyszących i języka migowego, a także poznają odpowiednie zachowania w trakcie komunikacji, jak np. sposób zwracania uwagi przez Głuchych (Wilcox, Wilcox 1991:94).

Istnieje pogląd, że lektorami P JM powinni być wyłącznie Głusi (Kowal 2008:135-136), co oczywiście jest korzystne i umożliwia pewną immersję w tym języku. Jednak, tak jak w przypadku nauki języków fonicznych, lektorem może być osoba słyszająca, biegle posługująca się językiem migowym. Niesie to dodatkowe korzyści. Jedną z nich jest większa świadomość językowa i wyczulenie na błędy uczniów dzięki możliwości porównania języka migowego z językiem polskim. Należy również zauważyć, że wiele osób niesłyszących ma bardzo niskie kompetencje w języku polskim i może być im niezmiernie trudno wyjaśnić np. zagadnienia gramatyczne, czy chociażby odpowiedzieć na pytanie ucznia, które byłoby zapisane na kartce po polsku.

Nauczanie języka migowego jest dziedziną rozwijającą się. Nie ma instytucji gruntownie kształcących nauczycieli języka migowego, przez co lektorzy nie znają metodyki nauczania (jednym z przykładów błędnej metodyki jest idea, promowana w Instytucie Polskiego Języka Migowego przy Uniwersytecie Warszawskim, uczenia na kursach na poziomie podstawowym błędnej gramatyki P JM, która może być zbyt trudna dla osób „raczkujących” w tym języku, wobec czego od początku powinna być ona wzorowana na języku polskim). Jednak rozwój badań nad nauczaniem P JM, a także nowe możliwości, jak np. nowelizacja rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej umożliwiająca prowadzenie nauki języka migowego we wszystkich rodzajach szkół pozwalają przyjąć optymistyczne nastawienie dotyczące podniesienia jakości kursów P JM.

Bobomigi

Odrębnym zagadnieniem, o którym również warto wspomnieć, jest uczenie niemowląt języka migowego. Każdy z nas kiedyś migał. Stwierdzenie takie może się spotkać ze zdumieniem ze strony Czytelników, ale jest ono jak najbardziej uzasadnione. Zanim dzieci rozwiną system nerwowo-mięśniowy, umożliwiając im wytwarzanie dźwięków, próbują się komunikować za pomocą gestów (Vallotton 2011). Na tym założeniu bazują

tw. bobomigi, czyli znaki opierające się na języku migowym, które wspomagają komunikację rodziców z niemowlętami. W niektórych krajach, jak np. we Francji lub Szwecji, idea nauczania języka migowego niemowląt promowana jest również przez lekarzy, którzy zachęcają rodziców do tej formy komunikacji, zanim dzieci będą w stanie mówić. Istotnie, bobomigi niosą ze sobą wiele korzyści. Badania wykazały, że dzieci z rodzin, które używały znaków migowych, w wieku dwóch lat miały większy zasób słownictwa, a także tworzyły dłuższe zdania niż dzieci, z którymi rodzice komunikowali się wyłącznie za pomocą mowy (Vallotton 2011). Dodatkowo nauka bobomigów rozwija pozytywne społeczne interakcje i relacje z rodzicami, a także pomaga dzieciom kontrolować swoje zachowanie i ułatwia im komunikowanie własnych potrzeb.

Uwagi końcowe

Języka migowego zacząłem się uczyć 10 lat temu, a moja przygoda rozpoczęła się od kursów oferowanych przez Uniwersytet Warszawski. Spotkania odbywały się raz w tygodniu, co nie zaspokajało mojej fascynacji tym językiem, wobec czego dodatkowo zdecydowałem się na lekcje prywatne. Po trzech latach nauki rozpocząłem pracę w Instytucie Głuchoniemych i okazało się, że nic nie umiem. O ile jeszcze przekazywanie informacji uczniom w języku migowym nie sprawiało mi aż tak dużo trudności, o tyle już odbieranie ich wypowiedzi najczęściej kończyło się minimum trzema prośbami o powtórzenie. We wrześniu rozpoczął się siódmy rok mojej pracy w Instytucie. Nadal mam bardzo duże problemy w rozumieniu wypowiedzi uczniów, a formułując wypowiedzi w języku migowym, w 50 proc. używam P JM, cytując jednego z moich uczniów, a w 50 proc. S JM (mimo że nie byłem uczony S JM, niezwykle trudne jest oderwanie się podczas migania od języka polskiego).

Niestety, w szkołach dla Głuchych pracuje bardzo wielu nauczycieli, którzy nie znają dobrze języka migowego lub też stosują S JM. To z pewnością wpływa negatywnie na rozwój wiedzy i kompetencji uczniów, a jednocześnie uniemożliwia swobodną komunikację np. w sprawach wychowawczych. Wielu moich uczniów na pytanie, co chcieliby zmienić w szkole, odpowiada, że chcieliby, aby nauczyciele lepiej znali P JM. Wynika to m.in. z rodzajów kursów S JM oferowanych na studiach pedagogicznych.

Dodatkowym zagadnieniem, o którym warto wspomnieć, jest też gotowość Głuchych do integracji. Podczas jednego

W szkołach dla Głuchych pracuje bardzo wielu nauczycieli, którzy nie znają dobrze języka migowego lub też stosują SJM. To z pewnością wpływa negatywnie na rozwój wiedzy i kompetencji uczniów, a jednocześnie uniemożliwia swobodną komunikację np. w sprawach wychowawczych.

z wykładów na Uniwersytecie Warszawskim² dowiedziałem się np., że integracja z osobami słyszącymi stanowi zagrożenie dla kultury Głuchych. Często osoby słyszące, kiedy migają, są poprawiane przez Głuchych lub też ich wypowiedzi są przekształcane przez słuchaczy w trakcie rozmowy na *lepszy migowy*. Może to być niezwykle demotywuujące dla osób słyszących, jednak warto tutaj dodać, że Głusi krytykują i poprawiają także wypowiedzi w języku migowym CODA-ków, czyli osób słyszących, mających kontakt z językiem migowym od narodzin, gdyż ich rodzice są osobami niesłyszącymi.

Język migowy uznawany jest za bardzo trudny do nauczenia się, klasyfikowany między takimi językami jak chiński czy arabski (Jacobs 1996). Podejmując się nauki języka migowego, decydujemy się na zetknięcie z całkowicie odmiennym językiem – językiem wizualnym. Osoby słyszące muszą się zatem przestawić z percepcji słuchowej na wzrokową (Tomaszewski, Gałkowski, Rosik 2003:177).

Niemniej jednak, biorąc pod uwagę dynamikę, z jaką rozwijają się badania nad językiem migowym czy też jego zwiększającą się obecność m.in. w mediach, a także patrząc

na sytuację w innych krajach (w Stanach Zjednoczonych język migowy jest na czwartym miejscu wśród najpopularniejszych języków obcych wybieranych na studiach wyższych) (ASLTA:6), możemy mieć nadzieję, że język migowy przestanie być językiem niedostępnym, który można jedynie podziwiać, ale będzie świadomym wyborem osób słyszących.

Bibliografia

- ASLTA, *Standards for Learning American Sign Language. A Project of the American Sign Language Teachers Association* [online] [dostęp 05.07.2015].
- Baker-Shenk, C. (1985) The Facial Behavior of Deaf Signers: Evidence of a Complex Language. W: *American Annals of the Deaf*, nr 130 (4), 297-304.
- Jacobs, R. (1996) Just How Hard Is It to Learn ASL: The Case for ASL as a Truly Foreign Language. W: L. Ceil (red.) *Multicultural Aspects of Sociolinguistics in Deaf Communities*. Washington: Gallaudet University Press, 183-226.
- Kowal, J. (2008) Zagadnienia metodyczne i problemy organizacyjne lektorów PJM. W: E. Twardowska (red.) *Stan badań nad Polskim Językiem Migowym*. Łódź: Polski Związek Głuchych Oddział Łódzki, 121-139.
- MEN (2014) *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 grudnia 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych*. (Dz.U. 2014 poz. 1993 §3.1 ust. 2).
- Świdziński, M. (2005) Języki migowe. W: T. Gałkowski, E. Szelaż, G. Jastrzębowska (red.) *Podstawy neurologopedii*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 679-692.
- Tomaszewski, P., Gałkowski, T., Rosik, P. (2003) Nauczanie polskiego języka migowego jako obcego języka: Czy osoby słyszące mogą przyswoić język wizualny? W: M. Świdziński, T. Gałkowski (red.) *Studia nad kompetencją językową i komunikacją niesłyszących*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Polski Komitet Audiofonologii, Instytut Głuchoniemych im. ks. Jakuba Falkowskiego, 163-185.
- Tomaszewski, P., Rosik, P. (2003) Czy Polski Język Migowy jest prawdziwym językiem? W: M. Świdziński, T. Gałkowski (red.) *Studia nad kompetencją językową i komunikacją niesłyszących*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Polski Komitet Audiofonologii, Instytut Głuchoniemych im. ks. Jakuba Falkowskiego, 109-143.
- Wilcox, S., Wilcox, P. (1991) *Learning To See: American Sign Language as a Second Language. Language in Education: Theory and Practice*. New Jersey: Center for Applied Linguistics, Prentice-Hall.
- Valloton, C. (2011) *Signing with Babies and Children*. [online] [dostęp 05.07.2015].

Bartosz Wilimborek

Nauczyciel języka angielskiego w Instytucie Głuchoniemych, pracownik Warszawskiego Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń, koordynator projektu *Let's sign*, nagrodzonego certyfikatem *European Language Label 2015*.

² Wykład w ramach zajęć *Kultura Głuchych* prowadzonych na Studiach Podyplomowych *Polski Język Migowy*.